

др Драган М. Митровић,
доцент Правног факултета у Београду

О СИСТЕМУ ФИЛОЗОФИЈЕ ПРАВА ПРОФЕСОРА РАДОМИРА Д. ЛУКИЋА (1)

Кад год се појави нова књига, то је велики празник. Али, кад се појави оваква књига - подједнако богата садржајем, идејама и изазовима - онда је о њој посебно тешко говорити, чак и кад је атмосфера празнична. Па, пак, осећам изузетну част и посебно велико лично задовољство што имам прилику да и сам кажем нешто о најновијој књизи професора Лукића *Систем филозофије права*, која је настала после безмало шездесет година размишљања о проблемима права и о суштини права.

Оволики проток времена, готово читав један животни век, зачудо нимало није утицао на свежину, оригиналност и, чак, на модерност идеја које професор Лукић саопштава у својој најновијој књизи већ као да их је само појачао и обогатио у значењима која се саопштавају. То само потврђује мисао да су позне животне године за филозофа његове најплодније и најбоље године. У том смислу, *Систем филозофије права* представља најбоље и најцеловитије до сад објављено дело професора Лукића, у коме он одговара на најсложенија питања права и, после дугог времена, даје коначан одговор на питање објективног права, које је себи поставио још у својој докторској расправи *Обавезујућа снага правне норме и питање објективног права*, одбрањеној у Паризу 1939. године.

Књига *Систем филозофије права* сигурно није прва књига којом је професор Лукић обележио читаву једну област правног размишљања и истраживања - да подсетимо: такав је случај, на пример, и са његовом обимном студијом *Социологија морала* или са *Методологијом права* - али сигурно јесте прво систематско дело такве врсте код нас. У њему се писац не бави само неким посебно важним филозофскоправним питањима, нити излаже историју филозофије права, већ износи властити филозофски поглед и властиту филозофију права. То књизи професора Лукића *Систем филозофије права* даје посебну вредност, а писцу обезбеђује посебно место међу теоретичарима и филозофима права. Такву оцену, чини нам се, на ремети монументално тротомно дело Томе Живановића *Систем синтетичке филозофије права* из 1921, 1929. и 1959. године. То је још мање случај са *Филозофијом права* Љубомира Тадића из 1980. године, иако је реч о посебно значајним датумима у скоријој историји наше филозофскоправне мисли.

Главна намера професора Лукића, коју саопштава већ у предговору, јесте да изложи властиту филозофију права која би била постављена на основу опште филозофије. Та намера почива на уверењу да се суштина права

---

(1) Овај прилог је ауторизовано излагање о књизи академика Радомира Д. Лукића *Систем филозофије права*, о којој се разговарало на састанку Општег семинара Правног факултета у Београду 20. априла 1993. године.

не може објаснити без продирања у дубље везе права са појавама у свету, све до везе са светом као целином. Наиме, "показало се да само целовито схватање света и права у њему ослобађа право чисто техничког, делимичног, практистичког карактера који му се уобичајено придаје, као и прећутна осуда, у име слободе и достојанства човека, због његовог принудног примењивања". С друге стране, на тај је начин добијена, уз филозофију права, и једна филозофија света заснована на филозофији права, коју "морамо увек користити кад објашњавамо право", ма како да "има неизбежне празнине и недоречености". Ова пишчева намера је, то морамо истаћи, посебно разумљива и оправдана кад се има у виду очигледан мањак општефилозофских дела код нас, као и потреба да у таквој ситуацији властита филозофија права почива на властитој општој филозофији, којом се бар могу подупрети она филозофскоправна питања која није могуће решити без опште филозофије.

Таквој пишчевој намери је примерен начин на који је систематизовао материју у књизи, у којој је општефилозофско излагање одвојено од излагања филозофије права. Па, ипак, то не значи да су и стварно раздвојена општефилозофска од филозофскоправних питања, јер се "право не може схватити без филозофије, као што ни филозоф неће дати потпуну слику света без осврта на право". Отуд и назив *Систем филозофије права*, који, према пишчевим речима, треба да "назначи да се ова филозофија, иако посебна, правна, излаже у оквиру једног система филозофије, из кога онда она логично и потиче, те се само у том оквиру и може добро разумети".

Што се тиче саме материје о којој је реч у књизи, писац је обухватио готово сва питања, без којих није могуће замислити никаку ваљану књигу из ове области, иако скромно примећује да је "овде реч само о нацрту филозофије права". Ми, међутим, не желимо да будемо скромнији од самог писца, иако ћемо указати само на један важан део тог "нацрта" који смо слободни да назовемо: "Хаос и (бес)поредак и чисто правне вредности у *Систему филозофије права* Радомира Д. Лукића". Желимо да на тај начин посебно скренемо пажњу на модерност као на још једну пишчеву одлику, повезујући закон (не)реда и (бес)поретка са чисто правним вредностима које треба да спрече или да умање разорно деловање хаоса у поретку. Тим питањима се данас подједнако баве најмодерније теорије, као што се, ето видимо, тим питањима баве и правни филозофи.

Хаос као симбол за неред и као супротност раду и поретку представља, према мишљењу професора Лукића, истовремено и супротност закону узрочности, равнотеже и склада, и означава потпуни (бес)поредак. Поменути супротност оличава једну од "суштинских супротности света, јер је она основ за раздвајање космоса од хаоса". С друге стране, потпуни беспоредак професор Лукић доводи у везу са теоријама о настанку света, тј. космоса из хаоса, па хаос одређује као првобитно стање у коме се тек стварају услови за настанак космоса, "духом уређеног света реда и законитости". Међутим, свет и не мора настати из хаоса, који је такође једна врста могућности. Свет, другим речима, не мора настати како је настао, јер потпуна неуређеност садржи у себи само снажну могућност за настанак света, који је, по дефиницији, уређен. Али, какав ће облик тај свет имати и какве ће законитости у њему владати - то није унапред одређено, што значи да су стварање и развој света отворени и у стварности као и у филозофији. Управо ту страну хаоса и космоса снажно истиче професор Лукић кад разматра Хегелово, Петронијевићево или Лајбницево решење, као и кад износи властите судове и предлаже властито решење, који ништа мање не би били актуелни ни да су их, на пример, срочили теоретичари хаоса, који се на нешто другачији начин такође баве овим питањима.

За нас правнике је посебно подстицајно разликовање хаоса од (бес)поретка, јер хаос постоји и као непотпун беспоредак. Такав беспоредак постоји или у космосу или у појавама у којима хаос разара већ створен

космички ред и поредак. Беспоредак, другим речима, означава деловање хаоса унутар већ створеног поретка. Тај непотпун поредак је, у ствари, одблесак хаоса у космосу и у његовим епифеноменима, какав је епифеномен и само право. Он се може најлакше препознати у деловању ентропије, која је снажно знамење хаоса. И управо имајући у виду баш тај непотпун беспоредак, можемо лакше разумети и објаснити тежњу присутну у сваком праву (које је одређена врста беспоретка) да се претвори у неред и безаконје. Пуни неред и беспоредак, постоје, дакле, само тамо где нема ни света ни права. Непотпуни беспоредак, пак, постоји и у свету и у праву, и слаби ред који они оличавају и успостављају. Потпуни беспоредак (хаос) може се само објашњавати. Беспоредак се, пак, може исправљати и спречавати остваривањем чисто правних вредности, какве су вредности делотворност, сигурност, целисходност или друге чисто техничке правне вредности.

Делотворност или ефикасност означава, према мишљењу професора Лукића, потребу сваког права да се примењује, "и то у релативно кратком времену од настанка случаја на који се има применити, јер право иначе остаје непримењено, а односи које је требало да регулише остају без његовог регулисања". Међутим, објективна потреба за остваривањем тог захтева не треба, с једне стране, да доводи до сукоба са другим правним вредностима (истином, законитошћу, правдом), док, с друге стране, треба да почива на што мањој (тако неопходној) примени принуде. О том захтеву данас посебно воде рачуна теоретичари хаоса кад испитују неки правни акт, на пример закон, унутар рачунарски детерминисаног правног модела који још није примењен у пракси. Делотворност, другим речима, представља правну вредност због присуства ентропије у праву. Такав је случај и са правном сигурношћу, о којој професор Лукић, такође, посебно говори у својој књизи. Правна сигурност у ширем смислу обухвата заједно ред и мир, иако се они јасно разликују од сигурности. Међутим, правна сигурност се у ужем смислу може одредити као "стање извесности примене правних норми у свим случајевима које оне регулишу". Овако схваћена сигурност има велики значај за примену права, јер без ње наступа "анархија, неправде или неко друго противправо, супротно праву".

За теоретичаре хаоса је посебно значајна мисао коју нам саопштава и професор Лукић: правна сигурност, било објективна, било субјективна, треба да обезбеди предвидљивост у понашању људи и поузданост у функционисању институција. То је један од главних захтева који се постављају приликом било каквог испитивања динамичке стране права (било да је реч о праву као детерминисаном систему, било да је реч о праву као недетерминисаном систему). У том смислу, сигурност представља жељену повољну последицу саме суштине права - да право "решава спорове у друштвеним односима".

У блиској вези са делотворношћу и са правном сигурношћу стоји целисходност као правна вредност. Целисходност треба да одговара објективном праву, док у позитивном праву целисходност не треба да буде изнад законитости, чак ни кад је јасна потреба да право буде правично. У противном, руши се сама идеја о праву као систему и поретку који у датом друштву, као и увек, треба да садрже и изражавају идеју правде.

Наведене чисто правне вредности, које су у суштини и друштвене вредности, допуњавају техничке правне вредности. Посебно место међу њима припада јасности, прецизности, потпуности и (што већој) сажетости правних норми. Њихов значај посебно долази до изражаја у развијеним правним системима, који и појединачно представљају изузетно сложене целине састављене од безброј делова који сви заједно морају да функционисају са што мање сметњи. Стога су поменуте техничке правне вредности двоструко корисне: кад треба стварати и примењивати право и кад треба стварати и примењивати "мета-правне моделе" у рачунарском правном свету. И у једном и у другом случају, као што може да се примети, корист

коју филозофија прибавља научним теоријама чини филозофску мисао посебно драгоценом и ставља је на истакнуто место. Такав је случај и са *Системом филозофије права* професора Лукића, о чијој смо модерности покушали нешто да кажемо, доводећи у везу хаос и беспоредак са чисто правним вредностима, о којима се данас исто тако посебно води рачуна и у теорији хаоса кад се право одреди и истражује као непотпуно хармоничан, тј. као делимично хаотичан систем и поредак.

Модерност у филозофској мисли професора Лукића, о којој је било речи, представља само рефлекс актуелности његове мисли, које нема без пишчеве смелости да се ухвати у коштац са најсложенијим и са најтежим људским дилемама и питањима, на која он и одговара. Због тога је књига коју представљамо леп пример како дубока мисаоноста постаје дубока сми-саоноста.

Систем филозофије права професора Лукића красе предметна одређе-ност, методска усмереност и садржинска свеобухватност, али и предметна развијеност, методска рашчлањеност и садржинска хомогеност. Због тога је његово дело добро састављено, функционолно и смисаоно. У њему су почетне поставке доследно иако не и у пожељној мери развијене и успешно повезане са изведеним поставкама и крајњим закључцима, тако да је књига *Систем филозофије права* редак али леп пример у својој врсти, у којој изражена систематичност постаје изражена синтетичност.

Самог писца красе, као и увек до сад, врстан стил и језик којим се користи, а у њима посебно јасноћа, прецизност и одмереност, који читаоцу олакшавају снагажење у сложеним и у најсложенијим питањима која писац поставља и на која одговара. Те драгоцене одлике још јаче истичу пишчеву намеру - коју је успешно и остварио - да изложи један општи поглед на сва битна питања "повезана у једну целину" и да на тај начин "створи једну сажету слику света засновану на једном јединственом гледишту", које је у самој основи самосвојно и које "логички повезује сва питања".

Писац није, међутим, на сва питања која је поставио дао и подробне одговоре. То нарочито важи за скраћено доказивање појединих ставова. Слична или иста примедба се може ставити и кад је реч о обиму материје која је неравномерно изложена у појединим деловима и главама у књизи. То, наравно, морамо схватити као пишчеву намеру да нам посебно укаже на своје општефилозофске погледе, без којих не можемо ваљано разумети ни његову, познатију, филозофију права, као што ни без познавања пишчевих правнофилозофских погледа не можемо ваљано разумети ни његову опште-филозофску мисао. Та непотпуна симетричност у садржинском погледу, која је разумљива и прихватљива, никако не може покварити лично задовољство које осећамо читајући *Систем филозофије права*. То задовољство не квари ни помало неуобичајен пишчев поступак да гносеологију излаже тек након онтологије и аксиологије, чега, на пример, нема у *Методологији права*, као ни пишчево излагање надфилозофије на крају општефилозофског дела у књизи, иако надфилозофија и логички претходи филозофији. У сваком случају, поштујући као свој став да је свака права филозофија лична, морамо прихватити пишчево опредељење да материју изложи у књизи баш тако како је и учинио, па ни поменуте примедбе нису то у правом смислу речи. Како год било, појављивање књиге *Систем филозофије права*, сигурно је, представља повољан завршетак пишчевих почетних намера које данас јасно препознајемо као филозофски систем.

Један тако драгоцен филозофски напор који је и лековит, следимо ли Кантову мисао да филозофија треба да делује као лек, сигурно је, био би још драгоценији и лековитији да је писац потребну пажњу посветио односу опште филозофије и религијске филозофије, коју не треба поистовећивати са филозофијом религије или са теологијом. То је, чини нам се, потребно учинити посебно због тога што и религијска филозофија такође претендује на то да, као и рационалистичка филозофија, пружи одговоре на питања која

од памтивека муче човека. Стога и она може бити добар лек неизлечивој "метафизичкој болести" човековој. Износећи наведену примедбу, не желимо да кажемо да писац и о томе није водио рачуна пишући *Систем филозофије права*, али сматрамо да у књизи то није истакао у оноликој мери колико би то било пожељно.

Уз ту садржинску примедбу, посебно бисмо указали још на једну примедбу, чисто техничке природе. Наиме, читаочева би радозналост још више била награђена да је писац на крају књиге, како је уобичајено, поред резимеа главних деоних целина на француском језику, дао исти такав резиме и на српском језику са неком врстом кратког закључка, регистром појмова, регистром имена и списком коришћене литературе. Тај мали додатни напор био би посебан дар читаоцу. Њиме би се читаочево кретање кроз материју у иначе обимној књизи знатно олакшало, а вероватно би се и потпуно задовољила радозналост истинских познавалаца и љубитеља овакве врсте књижевности. Али то, како рекосмо, не може да поквари задовољство које причињава читање *Система филозофије права*. Штавише, можда смо ми као читаоци овом књигом добили више него што је професор Лукић, пишући је, дао себи самом, следимо ли Шекспирову мисао из *Троила и Кресиде*: "...воља је бесконачна, а моћ остварења ограничена; жеља је безгранична, а дело је роб границе".

Ипак, једно је сигурно: датум појаве књиге професора Радомира Д. Лукића *Систем филозофије права* представља посебно значајан датум у историји наше филозофско-теоријске и правно-научне мисли.